Werkgroep Hagal

Vormingstekst **Wende IV, Midwinter 2008**

Reuzen, offers en goden in de Peel

In het zuidoosten van Nederland, op de grens van de provincies Noord-Brabant en Limburg, ligt een langgerekte streek die naar de naam Peelland luistert. Hier lag tot in de tweede helft van de negentiende eeuw een ondoordringbaar hoogveengebied, omzoomd door heidevelden, waarin zich hooguit een paar schaapsherders en turfboertjes ophielden. Er waren maar weinig begaanbare paden die een veilige doortocht van de ene naar de andere kant van de Peel toelieten. De streek had dan ook geen te beste reputatie. Buiten het feit dat het gebied levensgevaarlijk was bood het monotone landschap een erg duistere en troosteloze aanblik. Het hoeft dan ook niemand te verbazen dat de veengrond er ook dampte van de vele macabere spookverhalen. De Peel was een gebied dat bewoond werd door kwade geesten, aardmannetjes en niet in de laatste plaats door al dan niet boosaardige reuzen. Slechts weinig lezers van deze verhalen zijn zich er evenwel van bewust dat ze een duidelijk relict vormen van een voorchristelijk, Germaans gedachtegoed. In dit artikel pogen we een inleiding te geven op een hernieuwde analyse van het onmiskenbaar Germaanse karakter van deze folklore, die tot op de dag van vandaag meebepalend is voor de uitgesproken levendige regionale identiteit van de streek ...

Het hoogveengebied

De Peel is een grotendeels verdwenen hoogveengebied dat is gelegen op de grens van de Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg. Hoewel het landschap er heden ten dage grotendeels bestaat uit uitgestrekte, geometrisch afgelijnde weilanden en maïsvelden was hier tot in de eerste helft van de negentiende eeuw nog een uitgestrekt veenmoeras aanwezig, dat zijn ontstaan dankte aan de bijzondere geologische ligging van het gebied. Dwars door het gebied loopt immers een geologische breuklijn, de Peelrandbreuk, die loopt van Roermond over Deurne tot in Uden en Heesch. Deze breuklijn vormt de scheiding tussen de hoger gelegen Peelhorst, een tektonisch stijgingsgebied, en de lager gelegen Roerdalslenk. Op de Peelhorst ligt een waterdichte kleilaag vrij dicht onder het oppervlak. Hierdoor kan het grondwater niet diep in de ondergrond doordringen en wordt het lateraal afgevoerd. Het gevolg is de stagnatie van het regenwater, waardoor zich veen kan vormen. De veenvorming begon waarschijnlijk aan het eind van de laatste ijstijd (zo’n elfduizend jaar geleden) in diepe kommen en depressies in het landschap[1] en breidde zich van daaruit over de hoger gelegen terreindelen uit. Veen ontstaat als de productie en afzetting van plantenresten sneller gaat dan de afbraak ervan. Dit gebeurt wanneer plantenresten terecht komen in stilstaand water, waarin geen microben kunnen leven die instaan voor de

afbraak ervan. Tot in de late Middeleeuwen breidde het veen zich uit en bedekte het de oorspronkelijke zandgronden. Het resultaat was een gigantisch hoogveengebied dat zich uitstrekte tussen het Grave in het noordwesten en Weert in het zuidoosten.

Natuurpark “De Groote Peel” in Heusden, één van de weinige delen van het hoogveengebied die nog grotendeels intact zijn gebleven. Net als in vroeger tijden leidt een knuppelpad de reiziger over de meest ontoegankelijke delen van het veenmoeras.

De Peel bleef tot in de achttiende en negentiende eeuw een ondoordringbaar en troosteloos gebied. In 1841 werd het door De La Court nog als volgt omschreven: ”*In lengte ten minste elf en een half uur gaans, en in breedte bij doorsnijding twee tot vijf uren, zonder dat deze ruimte wordt afgebroken door eenige tusschenliggenden bebouwden grond. (…) Het gezigt en uiterlijk aanzien van deze akelige en eentoonige woestenij verwekt een droevig gevoel: noch boom noch struik verlustigt het oog.”*[2] De aantekeningen in de *Reise en Zak-atlas van de VII Vereenigde Nederlandsche Provincieën* uit 1773 zijn zo mogelijk nog stuk directer. Daar staat bij de kaart van de Peel te lezen: ”*Een moerassige strook lands daar nauwelijks een mensch over gaan kan.”* De oversteek van deze naar gene zijde van de Peel was dan ook niet zonder risico’s. De enige echt begaanbare weg stond bekend als de ‘tang van Meijel’, die liep via Meijel in Limburg naar Neerkant en uiteindelijk Liessel in Brabant. Deze weg was echter soms nauwelijks begaanbaar en erg moeilijk te volgen, wat menig reiziger het leven kostte. Bij Liessel stond tevens een versterkte vesting om de reizigers te controleren. Door dit alles was er maar weinig contact tussen de Brabantse en de Limburgse kant van de Peel. Dit blijkt uit de dialecten (de Peel vormde een echte taalgrens), de bouwstijl van de boerderijen en de plaatsnamen.[3]

Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw kwam hier structureel verandering in. Nadat de veengebieden in West-Nederland, Groningen en Drenthe in de loop van de middeleeuwen en de nieuwe tijd grotendeels waren gemoerd voor het winnen van zout en / of brandstof, lieten lucratieve ondernemingen nu hun oog vallen op het laatste grote onontgonnen veengebied van Nederland. Maatschappijen als Griendtsveen en Helenaveen richtten zich vanaf 1853 massaal op de ontginning van de Peel en stichtten daartoe heuse ontginningsdorpen of veenkolonies, die de naam droegen van de ondernemingen in kwestie. Ondertussen werden de grote heidegebieden aan de rand van het moeras in landbouwgrond omgezet door de firma Heidemij. In de tweede helft van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw ging dan ook een groot deel van het gebied op de schop ten bate van de turfindustrie. Wat achterbleef werd omgezet in moderne land- en tuinbouwgrond.

Heden ten dage blijven nog maar een paar relictgebieden over die herinneren aan de situatie zoals die voor de grote ontginningen was. Het gaat om de Groote Peel, De Mariapeel, de Ospelse Peel en de Deurnsche Peel. De oorspronkelijke natuurlijke staat van het gebied en de subrecente ontginningsgeschiedenis ervan spelen nog steeds een vooraanstaande rol in het regionale bewustzijn van de streek. Hiervan getuigen de vele monumenten die herinneren aan het turfsteken in menig Brabants en Limburgs dorp en de vele plaatsnamen, herbergen en kroegen die vernoemd zijn naar de streek en zijn geschiedenis.

Germaanse folklore en Peelmystiek

Maar er is nog een ander element dat uitermate levendig bewaard is gebleven. Uit de Peel werden talloze volksverhalen, sagen en legenden overgeleverd die tot voor vrij kort konden worden naverteld door lokale bewoners die de streek nog gedeeltelijk in haar oorspronkelijke staat hadden meegemaakt. Het mysterieuze, vaak dreigende en zelfs morbide karakter van vele van deze verhalen lijkt in harmonie te zijn met het troosteloze landschap en draagt duidelijke sporen in zich van een wat huiverige perceptie op een chaotische, ontembare natuur waarin krachten huisden die er al sinds het begin der tijden hebben gehuisd en wiens aanwezigheid diametraal tegenover de veilige, gestructureerde nederzettingen en akkercomplexen aan de rand van het veenmoeras stond. De Peelverhalen blijken vol van uitgesproken referenties naar een Germaanse kosmogonie waarin met name elementen behorende tot het rijk der duisternis en chaos oververtegenwoordigd blijken, letterlijk een *Útgarðr*[4] bewoond door reuzen, geesten en donkere alven, maar ook een toneel voor cultische handelingen, votiefoffers en manifestaties van de Wilde Jacht.

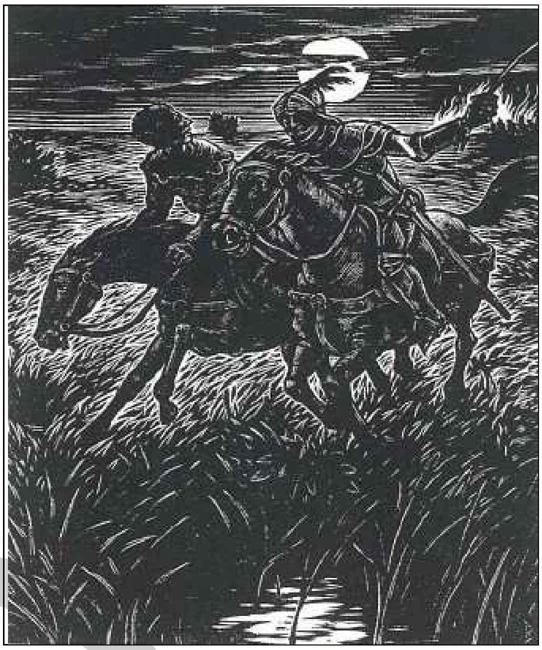

De dolende ridder en zijn schildknaap trachtten in de Peel te ontkomen aan de woedende bevolking. Ze reden hun ondergang tegemoet!

Het merkwaardige karakter van de streek en zijn markante folklore droeg echter bij tot het ontstaan van een deels geestelijke, deels artistieke regionale stroming die we bijna onder de naam "Peelmystiek" zouden kunnen samenvatten. Eén van de meest opmerkelijke voorbeelden hiervan werd in de twintigste eeuw wellicht gevormd door de lokale "ziener van de Peel", Leo Kluytmans uit Grashoek, en diens aandeel in de interpretatie van de Romeinse vondsten van Helenaveen (zie verder in dit artikel). Ook tegenwoordig is de beleving van deze "Peelmystiek" nog brandend actueel. Zo wordt jaarlijks in het Brabantse Heusden op nauwelijks een kilometer van het natuurreservaat *De Groote Peel* een kunst- en muziekfestival gehouden dat luistert naar de suggestieve naam *Misty Fields*. Onder de vele randevenementen die in de

periferie van dit gebeuren plaatsvinden behoren thematische rondleidingen in het natuurreservaat die letterlijk de nadruk leggen op “het occulte karakter” van de Peel.

Het mag duidelijk zijn dat dergelijke overwegingen zich ver buiten de eigenlijke wortels van de regionale cultuur afspelen. Het donkere, wat zwaarmoedige karakter van de streekfolklore wordt immers ontleend aan de duidelijke rol die dit moerassige, ongecultiveerde land speelde in de kosmogonie van de haar omringende traditionele bevolkingsgroepen.

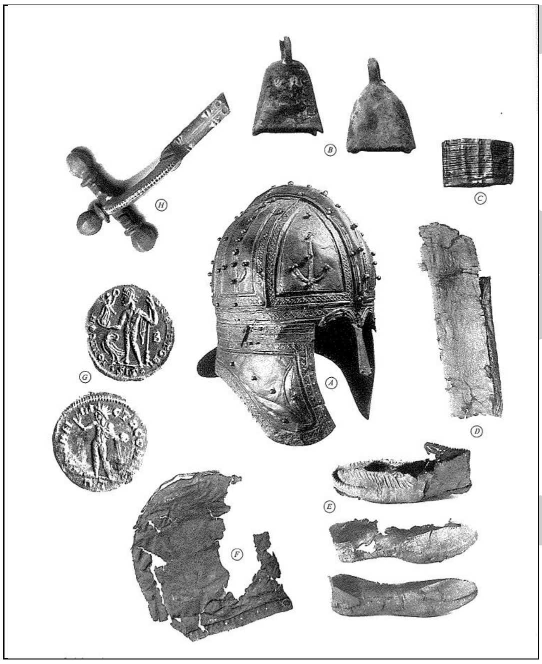

De gouden Peelhelm en de andere attributen van de “verdronken Romein”.

De dolende ridder en de gouden helm

Veruit één van de meest markante verhalen uit de Peel is het verhaal van de verdronken ridder, wiens wapenuitrusting uiteindelijk tijdens de ontginning van het gebied gedeeltelijk aan de oppervlakte zou zijn gekomen. Reeds eeuwenlang zou in het gebied een sage de ronde zijn gegaan over een dolende ridder wiens stem argeloze, hulpvaardige reizigers van de ‘tang van Meijel’ weglokte om ze in het moeras te laten verdrinken. Het zou hierbij hebben gegaan om de geest van een vervloekte roofridder die op één van zijn strooptochten door de lokale bevolking zelf in het moeras werd gedreven en daar verdronk. Toen aan het begin van de twintigste eeuw bij het turfsteken een aantal Romeinse voorwerpen werden aangetroffen die schenen te hebben toebehoord aan een officier van een cavalerie-eenheid werd het verband dan ook gauw gelegd. Niet zelden dragen volksverhalen en legenden immers een element van collectief geheugen in zich wat opmerkelijke gelijkenissen vertoont wanneer geconfronteerd met een archeologische realiteit. Het verhaal van de dolende ridder, de verdronken Romein en zijn gouden helm bleek echter te berusten op een vreemd misverstand als gevolg van een eigenaardig samenspel van factoren, waarbij de sage decennialang verstorend heeft gewerkt op de eigenlijke realiteit. Het verhaal gaat als volgt:

“*De weg van Meijl op Seven is de weg van kronkelingen, ellende en dood. Als ge die weg ontmoet, voorzie u van kruis en rozenkrans. Want daar waart de schim rond van de “dolende ridder”. In sombere nachten als de mist over de Peelvlakte strijkt of als ’s nachts de regenvlagen woeden dan voert hij u van de weg af. Dan is het of zijn geest een noodkreet slaakt over het moeras. Die stem verlokt U tot hulpbetoon. Laat U niet verleiden door die klaagtoon! Want zijt ge eenmaal afgeweken van de weg, dan zinkt de klacht steeds verder. Ongemerkt betreedt ge het “dolle moer”, dat onder uw voeten telkens wegzinkt. Dieper, al dieper zinkt ge dan weg totdat hij U in zijn*

boezem wegzuigt. De verstikkingsdood is dan uw einde en geen sterveling zal uw lijk vinden in het dolle moer. Dat is het werk van de schim van de “dolende ridder”, die voor eeuwen zelf zijn graf in de Peel vond. Wilt ge weten hoe dat kwam? Luister dan!

Vanaf de Maaskant had hem de rovers over de Peelbaan gedreven. Hij kwam met zijn makkers aan de overzijde op het Brabantse zand. Zij brandschatten er in de donkere nacht de Peelboertjes. Deze bliezen er alarm op vlierfluiten en brobbelkannen. Ze stookten turfmijten in brand om de buren te wekken. Zo begreep ieder waar het gevaar dreigende was. Van alle kanten kwam het volk gewapend met vlikschoppen, turfspaaien en dorsvlegels opdagen. De ridder met zijn mannen kregen het al gauw te benauwd tegen die overmacht. Zij vluchtten in de donkere nacht richting de Peelvlakte. Het landvolk achtervolgde de troep. Menig soldaat liet onderweg zijn leven door de slagen van de boeren. Het troepje slonk. Tenslotte bleef alleen de ridder en zijn schildknaap over. Zij galoppeerden in woeste vaart over het dolle moer. Aan de overzijde zijn ze nooit gekomen. Met het gestolen goud zijn ze verdronken in het moeras. Nog heden ten date heet de buurtschap waar ze roofden “De Schelm”. Sindsdien is de weg van Meijl op Seven niet veilig meer op mistige dagen en donkere nachten. De wraak van de ridder lokt dan de reizigers op het dwaalspoor. Wie meelij koestert met zijn angstkreet zinkt, evenals hij voorheen, weg in de onbegaanbare moerassen. Maar eenmaal zal de tijd komen dat men de ridder met zijn schatten en zijn gouden sabel wedervindt. Dan zal de weg van Meijl op Seven weer veilig zijn als voorheen. Want dan zal het dolle moer uitdrogen en begroeien. Hij die de schat vindt zal rijk zijn als niemand rond de Peel! Zo voorspelde Johannes Leliëndaal in de zeventiende eeuw.”[5]

Impressie van de depositie bij Helenaveen. Een Germaans soldaat op weg naar huis legt zijn Romeinse attributen af en werpt ze in het moeras. Een offer aan vrouw Holda?

De voorspelling van Johannes Leliëndaal leek ook tot vervulling te komen op 17 juni 1910, toen de armoedige turfsteker Gebbel Smolenaars op drie kilometer ten noorden van het gehucht “De Schelm” in Helenaveen de resten vond van een Romeinse wapenuitrusting uit de vierde eeuw, waaronder een schitterend vergulde helm. De inscriptie op de rand (STABLESIA VI) wijst erop dat de helm het eigendom moet zijn geweest van een officier van de zesde afdeling van de *Equites Stablesiani*. Het ging hierbij om een helmtype met enige Sassanidische invloeden waarvan negen gelijkaardige voorbeelden in Europa bekend zijn. Het type raakte in zwang tijdens de bewindsperiode van keizer Constantijn I[6] en werd vervaardigd in de keizerlijke wapenfabrieken van Constantinopel. Naast de helm werden ook 41 bronzen munten, een stuk van een pijlkoker, twee mantelspelden of *fibulae*, een gouden spoor en een paar stukken schoeisel en wat lederfragmenten aangetroffen. De datering van de munten wees erop dat het vondstcomplex omstreeks het jaar 319

of 320 in de Peel terecht moet zijn gekomen.

De lokale historicus Van Buerden, die als eerste specialist de vondsten te zien kreeg, lanceerde het idee dat hier een Romeins officier met paard en al in het moeras terecht was gekomen en verdronken. Het duurde niet lang of de "verdronken Romein" van de Peel werd een begrip. Hij was uiteraard gelijk te schakelen met de dolende ridder uit de verhalen en bij het turfsteken was onder de dikke lagen sediment zijn laatste rustplaats uiteindelijk te voorschijn gekomen. Van Buerden stelde dan ook onomwonden dat "*(…) deze vondst het bewijs levert dat sagen op de dorpen verspreid, door het volk verteld, niet altijd den historische grond missen*". Nog in de jaren '70 was deze theorie in wetenschappelijke publicaties gemeenplaats. In een artikel dat in 1973 werd geschreven door Braat werd nog de hypothese gelanceerd van een ongeluk waarin twee paarden betrokken zouden zijn geweest en waarbij de ruiter met het hoofd naar voren in het moeras was gestort en daarbij onder het paard was terecht gekomen.[7] Braat achtte het idee dat deze herinnering aan deze gebeurtenis door mondelinge overlevering over achtenveertig generaties[8] heen bewaard was gebleven niet onwaarschijnlijk: wanneer men bedenkt dat dergelijke overleveringen (volgens Braat) meestal overgaan van grootvader op kleinzoon zou dat betekenen dat slechts vierentwintig mensen het verhaal zouden hebben doorverteld.

Op wat schimmiger gronden kwam de lokale helderziende Leo Kluijtmans tot de theorie dat het hier zou hebben gegaan om een moord. Deze "ziener van de Peel", afkomstig uit Grashoek, beweerde op 1 Bloeimaand 1960 op de vindplaats van de helm ook de steen te hebben gevonden waarmee de onfortuinlijke hoofdman het hoofd zou zijn ingeslagen. Later werd Kluijtmans postuum door een collega-paragnost tot een reïncarnatie van de gestorven hoofdman verklaard, die overigens naar de naam *Basilius* zou hebben geluisterd. Een naam die aan Kluijtmans zelf was onthuld in een droom.

Bodemkundig onderzoek op de locatie van de vondst van de gouden Peelhelm in het begin van de jaren '90 maakte echter komaf met alle parallellen tussen de "verdronken" Romein en de sage van de dolende ridder. Ter hoogte van de vindplaats was het veen immers te ondiep geweest opdat iemand erin zou kunnen verdrinken.[9] De vondsten waren kennelijk slechts enkele decimeters diep in het veen gebracht en moeten er zelfs nog een tijdlang deels bovenuit hebben gestoken op een plek die toen nog open water was. Deze nieuwe gegevens zetten, samen met de vaststelling dat vijf van de negen gelijkaardige helmen die in Europa bekend waren eveneens op natte plaatsen waren aangetroffen, één en ander dan ook in een nieuw perspectief. Reeds in een eerder artikel in *Wende* werd gewezen op het voorkomen van deposities van kostbare voorwerpen op laaggelegen, natte plaatsen in het landschap: rivieren, meren, venen of waterputten.[10] Het gaat hierbij om de zogenaamde grenslandschappen, plekken waar de grens tussen het *diesseits* en het *jenseits* vervaagden. Op de Vlaamse en Nederlandse zandgronden worden dergelijke offers al aangetroffen vanaf de steentijden. Het gebruik van de veenoffers, inclusief mensenoffers, wordt dan ook door Tacitus in zijn *Germania* uitvoerig beschreven.[11] Het offeren van wapens

in veengebieden is in de Volksverhuizingstijd tevens bekend in het Zuid-Scandinavische gebied. Het blijkt hier dus te gaan om een gebruik dat met name in het Noord- en West-Europa een brede verspreiding kent onder de Keltische en Germaanse bevolkingsgroepen die er hun woongebieden hadden. In de vierde eeuw bestond het Romeinse leger dan ook in belangrijke mate uit Germaanse *laeti* of *foederati* die al dan niet in ruil voor een stuk grond werden ingezet tegen hun stamgenoten aan de overkant van de Rijn. Een opmerkelijk gegeven is dat alle vondsten van het aangetroffen complex in Helenaveen betrekking lijken te hebben op de Romeinse identiteit (de helm, de munten met keizer- en godenafbeeldingen, de Romeinse mantelspelden, het typisch Romeinse schoeisel, …) terwijl andere, meer praktische elementen zoals zwaard, schild of speer niet in het offer lijken te zijn meegenomen. Vermoedelijk ging het om dan ook een afgezwaaide Germaanse officier op terugreis naar het thuisland over de Rijn, waarbij hij de Peel moest oversteken. In dit troosteloze landschap, waar de grenzen tussen Midgard en de andere werelden vervaagden, gaf hij zijn Romeinse identiteit prijs aan de inwonende krachten van dit buitengebied. Want in de Peel huisden sommige oerkrachten van de Germaanse kosmos met dergelijke intensiteit dat de overgeleverde sagen en volksverhalen hier een heel wat minder dubbelzinnig beeld leveren.

De Jotenpeel

Tussen het Brabantse Bakel en het Limburgse Vredepeel ligt een gebied dat het toponiem *Jodenpeel* draagt. In tegenstelling tot wat men op het eerste zicht zou denken slaat deze naam echter geenszins op de kolonisatie ervan door een joodse bevolkingsgroep. Uit de historische bronnen zijn immers geen noemenswaardige vestigingen van joden in dit afgelegen en sterk rurale gebied, waar alleen boeren, turfstekers, dwaalgasten en herders uitmaakten, bekend.

Reuzen dreigen de godin Freya te ontvoeren.

De naam slaat daarentegen op het reuzengeslacht der Joten (*jötnar*), afstammelingen van de oerreus Ymir en samen met de Thursen één van de twee reuzengeslachten uit de Germaanse mythologie. Voor de ontginning van de Peel vonden zij als krachten van ongetemde chaos en destructieve natuur hun plaats in dit ongetemde landschap waar nauwelijks van enige kolonisatie of cultivatie sprake kon zijn. Dat de meest ontoegankelijke gedeelten van de Peel ook werkelijk door de lokale prehistorische of vroegmiddeleeuwse bevolking als de locatie voor *Jotunheim* of in ieder geval als een aangrenzende, perifere overgangszone werd gezien, wordt dan ook gesuggereerd door het grote

aantal sagen en legenden die betrekking hebben op reuzen die er hun residentie hadden.

Veel van deze verhalen zijn over de eeuwen héén wellicht verwaterd en overdekt geraakt met een dikke laag volkse kneuterigheid die onder géén beding met de archetypische oerverhalen die we bijvoorbeeld uit de Scandinavische schriftelijke bronnen kennen is te vergelijken. De reuzen van de Peel begonnen tijdens de eeuwen waarin het spirituele élan van de Germaanse oerreligie afnam dan ook steeds meer van hun primordiale karakter te verliezen om te veranderen in wat banalere wezens die eigenlijk niet zo heel veel van hun directe buren uit het voormalige Midgard leken te verschillen. Hun lompe geweld herinnerde in ieder geval wel nog aan hun destructieve oernatuur en ook hun botte karakter heeft nog wel iets van de boosaardige reuzen waarmee de god Donar eertijds de strijd aanbond.

De sage van de Weverlose berg

Op het grondgebied van het Limburgse Venray ligt een opvallende, steile zandhoop die tien meter boven het omringende gebied uitsteekt. Het gaat om de zogenaamde "Weverlose Berg", die naar verluid zou zijn opgericht door de Peelreuzen. Het verhaal van deze sage is eigenlijk bijna net zo illustratief als voor de oorspronkelijke functie van de Joten als ongebreidelde natuurkrachten als voor de pedante smaak van de middens waarin deze verhalen circuleerden:

"*De Peelreuzen moesten de bedding van de Maas verbreden omdat ze in de winter wateroverlast hadden. Als ze 's avonds van het werk terugkwamen, maakten ze hier hun klompen schoon, voordat ze naar huis gingen. Ze schuurden de onderkant van de klompen over de bovenkant van de schoppen. Zodoende ontstond deze berg. Toen de Weverlose berg klaar was, vierden de reuzen feest in het "Uilegat", ook wel "Ulevot" genoemd, iets noordelijker gelegen tussen "Pluusven" en "Nachtegaal". Het was een inzinking zonder dat er sprake was van een vlies. De verklaring voor de naam "Ulevot" vindt zijn oorsprong in een feest van de Peelreuzen. Op dit feest kwam de bemoeizieke en zelfzuchtige vrouw van één der reuzenhoofdmannen, Hulda, eens kijken waar haar vent bleef. De reuzen hielden een feestgelag en dronken zelfgebrouwen foezel. Toen haar man haar in de gaten kreeg, ging hij woedend tegen haar tekeer, omdat ze bij de kinderen thuishoorden en dat de "vrowluuj" nooit een hand aan de berg hadden uitgestoken. Zij vluchtte, struikelde over een zandhoop en viel op haar kont. De dreun van haar omvangrijke achterwerk en de val was zo groot dat hier een grote waterplas ontstond in de vorm van de beeltenis van Hulda."*[12]

De Weverlose berg: een onnatuurlijk hoge zandheuvel, opgeworpen door de Peelreuzen.

Opvallend is het voorkomen van de naam "Hulda" of "Holda" als aanduiding voor één van de Peelreuzinnen. Holda is een veelvoorkomend folkoristisch figuur in het Germaanse gebied, in Noord-Duitsland eveneens bekend als *Frau Holle*.[13] Door Jacob Grimm werd ze aanzien als een oorspronkelijke

Germaanse godin die in de volksverhalen en –gebruiken is blijven doorleven. Holda treedt in het Noord-Duitse gebied ook vaak op als leidster van de Wilde Jacht. Opvallend is dat de verschijning van Holda in het Duitse volksgeloof niet zelden in associatie wordt gebracht met waterpoelen, meren en bronnen. Wat dat betreft mag haar verschijning in het natte veengebied dan ook niet als een verrassing gelden. In dit verhaal wordt ze in verband gebracht met het ontstaan van een plaatselijk vennetje, zij het dan op vrij wanstaltige wijze. Mogelijk werd deze plek dan ook vanouds met haar geassocieerd, maar is het gegeven in de gedespiritualiseerde verbeelding van de lokale schaapsherders uiteindelijk tot een potsierlijk evenement van gering kaliber gemuteerd. De naam Hulda komt ook in andere vertellingen over de Peelreuzen meermaals voor.

De Paardenkop: een Germaans heiligdom?

Een verhaal met op het eerste zicht wat meer bijbelse achtergronden situeert zich op het hooggelegen heidegebied in het Limburgse Ysselsteyn dat met de naam de “Paardekop” wordt aangeduid. Hier zouden eens twee grote eikenbomen hebben gestaan nabij een “rechthoekig omgewoeld stukje grond” wat voor een oude schaapskooi werd aanzien. De schaapsherders noemden dit gebied naar de bijbelse profeten “Henoch” en “Elia”, die hier aan het einde der tijden zouden terugkeren, gezeten op vurige paarden. Henoch zou hierbij naar de kleinste boom afdalen en Elia naar de grootste.

De aanwezigheid van de eeuwenoude eiken, het toponiem en de zogenaamde “schaapskooi” vormen echter een opmerkelijke combinatie met de sage dat daar in vroegere tijden priesters zouden hebben gewoond. “*Echte priesters mér gin kattelieke*”, zo luidt het in de volksmond. Gerard Lemmens schreef hierover:”*In onze jeugd hebben wij nog geheel wat verweerde zinnebeeldige kinnebakken van paarden zien liggen*”. In de Keltische wereld is het bestaan een paardencultus rond de godin Epona bekend, die ook archeologisch daadwerkelijk is geattesteerd. In de Germaanse wereld is over de rol van het paard in de eredienst wat minder bekend. Dat het paard ook hier evenwel een uitgesproken symbolische rol beschikte lijdt evenwel weinig twijfel.

Wat hier precies bedoeld wordt met “zinnebeeldige kinnebakken van paarden” en hoe deze de tand des tijds zouden hebben doorstaan is niet duidelijk. Of we hier daadwerkelijk te maken hebben met een oude, door ontginning en verploeging verdwenen prehistorische cultusplaats, die abusievelijk voor een verdwenen schaapskooi werd aanzien en uiteindelijk zoals zovele relicten van de Heidense wereldbeschouwing met een christelijke betekenis werd overladen, kon evenmin worden vastgesteld. Wel is het andermaal een toespitsing op een sacrale aanwezigheid binnen de Peel

Besluit

Uit het gebied van de Limburgse en Brabantse Peel bestaat een uitgebreide folklore die mede aan de basis ligt van het legendarische karakter van de streek. In vele opzichten is deze dan ook bepalend geweest voor het ontstaan van een gans eigen regionale identiteit van dit voormalige veengebied, die tot op de dag van vandaag overeind is gebleven. In de moderne lezing van de feiten wordt de onmiskenbaar Germaanse achtergrond van deze folklore echter

grotendeels genegeerd. Veeleer spitst men zich toe op het vage, mysterieuze maar verder weinigzeggende aura dat het reeds lang verveende landschap nog steeds lijkt te omringen. Nochtans vinden de talloze sage- en legendemotieven duidelijk hun oorsprong in de voorchristelijke kosmogonie en de plaats die het troosteloze, chaotische en onbetrouwbare landschap hierin nam: een Utgard dat bewoond werd door reuzen en begeesterd door Vrouw Holda, en waar materiële getuigenissen van cultische handelingen herinneren aan het diep sacrale karakter van de ongrijpbare grenslandschappen, gelegen op het breukvlak tussen de negen werelden.

N. Krekelbergh

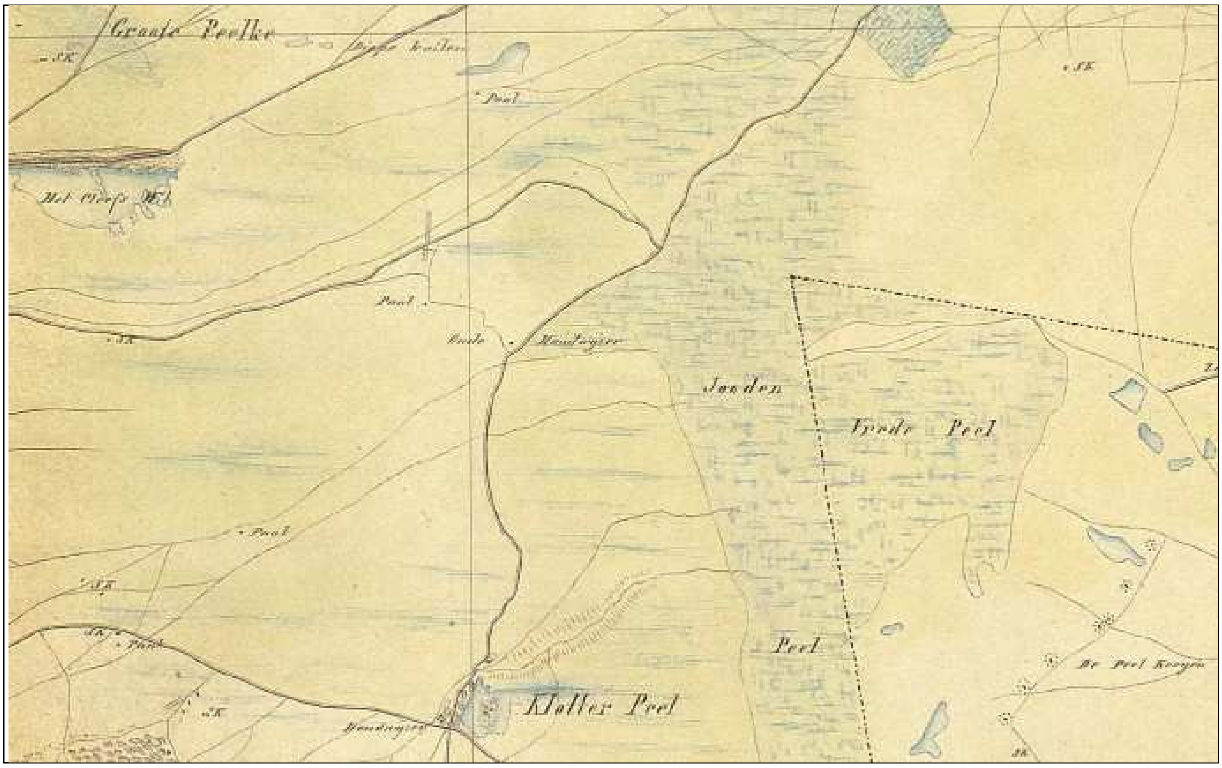

De Jodenpeel. Het land van de reuzen op de Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden uit de eerste helft van de negentiende eeuw.

Bronvermelding:

- BLANKERS, P.; JACOBS, W.; VAN MIERLO, J.; VRIES, G. Vries, *Asten-Someren. Mens en landschap in de loop der eeuwen,* Panningen, 2000.
- BRAAT, W. C., *Der Fund von Deurne, Holland.* In: KLUMBACH, H.; BRAAT, W. C.; MANOJLOVIC-MARIJANSKI, M.; SKALON, K.; THOMAS, E., *Spätrömische Gardehelme, Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 15*. München, pp. 52-83. 1973.
- DE LA COURT, P. E., *De Peel en bedenkingen over denzelven*, ’s-Gravenhage, 1841.
- JANSSEN, T., *Reizen door de Oude Peel. Honderd eeuwen Peelverhalen,* Gemert, 2001.
- JOOSTEN, H.; DE KLERK, P.; KRAKOW, K.; PRAGER, A., *De natuurlijke context van de vindplaats.* In: POULS, J. H.; CROMPVOETS,

H.J.G. (red.), *De Gouden Helm uit de Peel. Feiten en visies,* Meijel, pp. 52-69, 2001.

- KNAPPERT, L., *De beteekenis van de wetenschap van de folklore voor de godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoetst,* Amsterdam, 1887.
- KREKELBERGH, N., *Voorouders, Grafheuvels en Alven. Het mythisch dodenlandschap in voorschristelijke tijden,* In: *Wende II,* pp. 83-93, 2007.
- POULS, J. H.; CROMPVOETS, H.J.G. (red.), *De Gouden Helm uit de Peel. Feiten en visies,* Meijel, 2006.
- SINNINGHE, J. R. W., *Noord-Brabantsch Sagenboek,* Scheveningen, 1993.
- TACITUS, C. P., *Germania*, Schoten, 1992.

---

1) Het ging hierbij om resten van smeltwaterdalen uit de ijstijden.
2) P.E. De La Court, 1841.
3) Langs de Brabantse kant eindigen vele plaatsnamen op het suffix –el (Liessel, Ommel, Bakel, Meijel), terwijl lang de Limburgse vooral de plaatsnamen vooral eindigen op het suffix –lo (Oploo, Merselo, Oirlo, Venlo).
4) De term betekent zoveel als 'uiterste velden'.
5) J.R.W. Sinninghe, pp. 67-69.
6) Constantinus I of Constantijn de Grote regeerde van 280 tot 337.
7) W.C. Braat, 1973.
8) Deze berekening gaat uit van drie generaties per eeuw.
9) H. Joosten *et al.*, 2006, pp. 52-69.
10) N. Krekelbergh, 2007, p. 88-89.
11) P.C. Tacitus, 1992.
12) T. Janssen, 2001, p. 131.
13) Knappert, 1887.